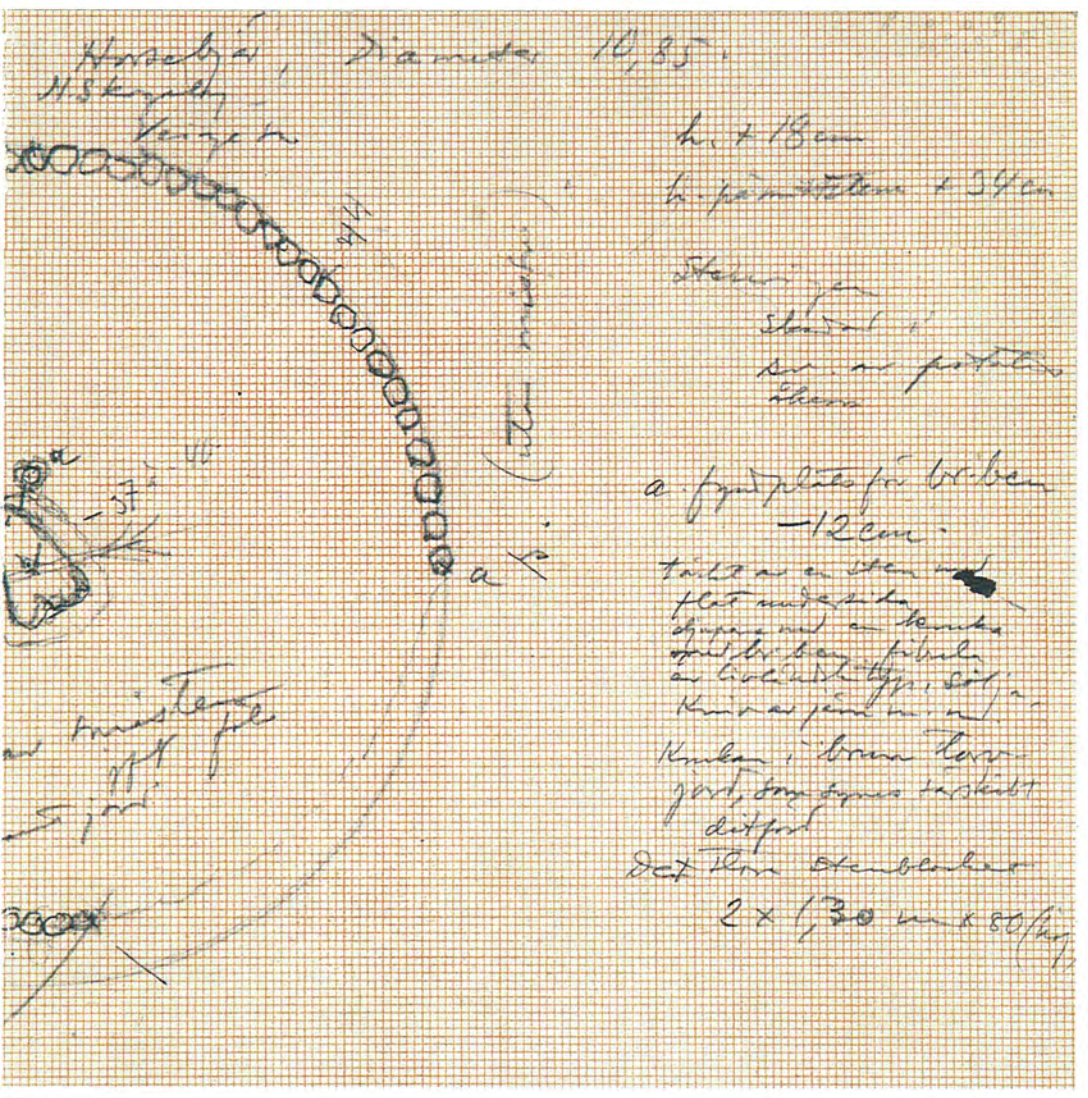

Utskrift 6

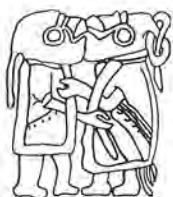
Gravfält vid Skogaby, Veinge socken, Halland.

Arkeologisk fältritning av T. J. Arne 1925.

Ur T. J. Arnes arkiv, ATA. Foto: ATA.

Utskrift 6

- 2 **Redaktionellt** ERIK ROSENGREN
- 4 **I fruktbarhetens tecken** ANNE CARLIE
- 32 **Spår av spår** LENNART CARLIE
- 50 **Den sena järnåldern i Halland** FREDRIK SVANBERG
- 76 **Järnålderns okända gravar i södra Halland** PÅVEL NICKLASSON
- 88 **I Arnes fotspår i Veinge** PÅVEL NICKLASSON
- 102 **Jakten på den försvunna borgen** PER WRANNING

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten, Tollsgatan, 302 31, Halmstad. Besöksadress: Hamngatan 35. Telefon: 035-16 04 00 Fax: 035-18 60 67 E-post: hallmus@algonet.se Artiklar till Utskrift välkomnas på maskinskrivna manuskript eller 3,5" disketter. Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll. Manusstopp för Utskrift nr 7 är 31 mars 2000. Redaktör för detta nummer: Tina Fors. © Stiftelsen Hallands läns museer och respektive författare. Engelsk språkgranskning: Alan Crozier. Grafisk formgivning: Hans Helander. Tryck: Norra Skåne Offset. ISSN 1102-7290

Abstract

The Late Iron Age in Halland

BY FREDRIK SVANBERG

The article surveys and discusses the historical picture of the Late Iron Age in the present province of Halland, south Sweden. Some influential older views are proved inadequate when seen in the light of recent historical and archaeological results. The graves of the Vendel period and the Viking Age (ca AD 550-1050) are discussed, as are some imports and hoards from the Viking Age. The article is part of the project "The unknown Iron Age graves of Halland", run by the author in cooperation with Pålvel Nicklasson and Hallands länsmuseum.

Den sena järnåldern i Halland

Vad är Halland?

Det som kallas Halland är inte en av naturen given enhet, utan ett kulturellt konstruerat begrepp. Detta begrepp har ett ursprung som sträcker sig långt tillbaka i tiden och tas vanligen som en självklarhet. Begreppet "Halland" reproduceras ständigt som ett sätt att klassificera ett visst geografiskt område och de människor, "hallänningarna", som lever där. Alla svenska skolbarn får redan på lågstadiet lära sig att räkna upp Hallands stora åar och att Halmstad är länets residensstad.

Men så har det inte alltid varit. I artikeln ska perioden ca 550-1050 diskuteras, en tid då det inte fanns några "stater" i modern mening, varken i nuvarande Sverige eller Danmark. Denna tids möjligheter för makt eller kontroll över annat än små områden var starkt begränsade. Den yngre järnålderns historia måste överhuvudtaget i första hand betraktas ur ett perspektiv som tar hänsyn till utvecklingen i mindre områden, eftersom större enheter – politiska, kulturella och andra – generellt sett var synnerligen svaga, i den mån de överhuvudtaget fanns.

Medan begreppen "Halland" och "hallänningar" är väl kända under medeltiden – så är det mera osäkert hur vi kan betrakta de människor som levde i området ca 550-1050. Kan vi se dem som ett enhetligt "samhälle" eller en "kultur", som levde inom ett geografiskt fixerat område, eller rör det sig om flera olika "grupper", och hur kan dessa människor relateras till de namn på "folk" som finns hos författare som Jordanes under 500-talet?

Tidigare forskning har demonstrerat att människor i nuvarande Sydsverige under den yngre järnåldern levde inom ett flertal olika "bebyggelseområden". Dessa skildes åt av områden utan fast bosättning. Det har också visat sig att betydande olikheter i det arkeologiska materialet kan knytas till denna uppdelning i bebyggelseområden. Dessa förhållanden har lett till försök att diskutera olika områdens egenart. Diskussionen har rört sig kring ett antal begrepp som använts för att karakterisera olika områden eller människogrupper. De viktigaste är "Regional variation", "Samhällen", "Sociala aggregat", "Etniska grupper" och "Speciella kultur-

områden" (Hyenstrand 1984; 1996; Callmer 1991; 1992; 1994; Burström 1991; Fabech 1993).

Artikeln är en del av forskningsprojektet *Järnålderns okända gravar i Halland*, som drivs av författaren i samarbete med Hallands läns museer. Projektets mål är att öka förståelsen av järnåldern i Halland genom arkivstudier, synteser av tidigare känt arkeologiskt material och fältarkeologiska punktinsatser. Resultaten kommer dels att publiceras för sig och dels att ingå i ett avhandlingsprojekt vid Arkeologiska institutionen i Lund.

Artikeln kan sägas bestå av tre huvudsakliga delar. I den första delen refereras och kritiseras den historiska bilden av den yngre järnåldern i Halland. I nästa del diskuterar jag olika förhållanden i nuvarande Halland utifrån främst gravmaterialet från sen järnålder. I de avslutande delarna tas slutligen de tidigaste skriftliga källorna som berör området upp till en förnyad diskussion.

Den historiska bilden av den sena järnåldern i Halland

Vad som ska undersökas i detta avsnitt är det vi kan kalla den moderna bilden av Halland under sen järnålder. Det finns ett flertal äldre relevanta arbeten, men jag ska här börja överblicken i det tidiga 1800-talet (introduktioner till de äldre arbetena har lämnats av Gunnar Ahlberg och Elof Lindälv, samt av Holger Arbman (Ahlberg & Lindälv 1925, s. 354ff; Arbman 1954, s. 206f; Lindälv 1980 (1968), s. 13ff)).

1800-talets stora arbete om Hallands historia var Sven Peter Bexells *Hallands historia*

och beskrivning, som utkom i tre delar 1817-1819. Bexell hänvisar till Jordanes skrift från år 551, där folkslaget "Hallin" omnämns, som det äldsta skriftliga omnämnandet av området. Den yngre järnålderns historia i Halland består hos Bexell annars främst av ett antal olika uppgifter ur den västnordiska medeltida sagalitteraturen. Den gränsläggningstraktat, som finns upptagen i ett tillägg till den äldre västgöotalagen, och tidigare ansågs tillkommen ca 1050, används av Bexell som bevis för att Halland under det sena 900-talet tillhörde Danmark (Bexell 1926 (1817-1819)).

I svenska historiska framställningar om tiden 550-1050 från det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet ägnas Halland i regel närmast ingen uppmärksamhet alls. Detta gäller översiktsverk författade av Hans Hildebrand, Oscar Montelius, bröderna Weibull, Sune Lindqvist, Birger Nerman och även mera populära skrifter som exempelvis de av Carl Grimberg. Olika sydsvenska landskap betraktas vanligen som naturgivna bygder under yngre järnålder. Kärnan i det historiska intresset är den politiska historien i allmänhet och Sveriges ursprung och tidiga framväxt i synnerhet. I detta perspektiv blir Halland något perifert.

Boken *Halland* från 1925, i serien "Hembygdsböckerna. Läseböcker för skola och hem", hade med säkerhet en betydande spridning på sin tid. I denna lämnas utförliga skildringar av Hallands historia av Gunnar Ahlberg och Elof Lindälv. Framställningen om järnåldern är en uppräknings av fynd och mera anslående fornlämningar från denna tid. Den första historiska källa som noteras är den förmodade gränsläggningstraktaten

från ca 1050 (Ahlberg & Lindälv 1925).

I de inflytelserika *Skånelands historia* del I och II, från 1930 respektive 1933, skildrade Sture Bolin Skånelandskapens historia fram till den tidiga medeltiden. Bolin ägnade Hallands yngre järnålder mycket liten uppmärksamhet i en historia som centreras kring Skåne. Han fäste betydelse vid Jordanes verk och den förmodade gränsläggningstraktaten ca 1050. Bolin rekonstruerade ett antal "småland och bygder" i Skåneland, som han menade var relevanta för vikingatiden. Här såg han de tre nordliga häraderna i Halland som tre bygder och de sydligare häraderna klumpades ihop till smålandet "Halland" (Bolin 1930; 1933).

I Svenska turistföreningens årsskrift 1933 gavs olika skildringar av Halland största utrymmet. Hallands historia kom dock i skymundan och representerades huvudsakligen av Jöran Sahlgrens ortnamnshistoriska artikel "Namn och bygder i Halland". Sahlgren koncentrerar sig här på landskapsnamnets och häradnamnens etymologi och de halländska städernas ursprung (Sahlgren 1933).

En skildring av "Det forntida Halland" lämnades 1938 av John-Elof Forssander i en bok om Halland som utgavs av Hallands nation i Lund. Denne är dock påfallande tyst om den yngre järnåldern och menar att ytterst lite material finns att bygga en skildring på. Han anser att det halländska materialet "...representerar ett bondesamfund, som levt sitt liv utanför de stora politiska och handelspolitiska avgörandena i den tidens Nordeuropa" och "Ännu under vikingatid är det Östsvetige som dirigerar utvecklingen även västerut" (Forssander 1938, citat s. 105). I samma volym har Sture Arnell

skrivit om "Ur Hallands historia". Arnell diskuterar här de historiska källorna och fäster, vad gäller tiden innan år 1100, enligt traditionen stor vikt vid Jordanes uppgifter (han ansåg att Jordanes räknade upp "stammar") och den förmodade gränsläggningstraktaten ca 1050 (Arnell 1938).

Ett historieverk med stort senare inflytande var "Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645" som utgavs av Hallands läns landsting 1954. Avsnitten om forntiden skrevs av Holger Arbman. Denne intog en försiktig hållning till de arkeologiska materialens möjligheter att belysa historiska utvecklingar. Jordanes uppgifter tolkas av Arbman som att "...det ännu vid denna tid, 500-talets mitt, ej fanns någon slags riksenhet eller några större folkgrupper, utan att befolkningen i åtminstone denna del av Norden bestod av småstammar..." Arbman har inte mycket att säga om de fåtaliga då kända vendeltida fynden från Halland. Desto fylligare är hans diskussion om vikingatiden. Denna tids rörlighet, med handel, plundringståg och kolonisering betonas. Arbman anser dock att "Halland låg i viss mån utanför de trakter, där tidens rörliga liv och oro grep in. Utvecklingen gick förmodligen här fridfullare och förändringarna voro mindre än på andra håll." Skildringen av vikingatidens Halland är uppbyggd kring beskrivningar av framförallt gravar och gravskick, men boplatser, skattfynd och kulturkontakter diskuteras också. Vikingatidsdelen avslutas vid den förmodade gränstraktaten kring år 1050, då "Halland tillhörde Danmark, som det förmodligen länge gjort." (Arbman 1954, citat s. 152, 155, 178).

Nästa del av historieverket är Gunnar

Olssons skildring av "Hallands politiska historia." Olsson lämnar i huvudsak en kronologiskt uppbyggd skildring av de uppgifter som finns i de historiska källor som säger någonting om Halland fram till 1645. Ptolemaios anses ha lämnat den tidigaste uppgiften om "Halland" med omnämmandet av folkstammen *firaisoi*, vilken av Olsson tolkas som Fjärebör. Jordanes *Hallin* och *Fervir* anses vara en stam invid Hallandsåsen respektive ett annat namn för Fjärebör. I Ottars och Wulfstans reseskildringar från ca 900 ser Olsson därefter hur de små folkstammarna har försvunnit och ersatts av riket. Det tycks vara tydligt att Halland här anses höra till Danmark. En dansk stat uppstår under det sena 900-talet och en "enhetlig svensk stat" finns enligt Olsson vid 1000-talets mitt. Efter dessa konstateranden ägnas huvuddelen av skildringen åt en diskussion av först den förmodade gränsläggningstraktaten från ca 1050 och därefter av senare gränsmarkeringar, samt i någon mån den tidiga kristendomen och kungamakten. Olsson noterar att Halland inte nämns av Adam av Bremen, och att det halländska området av allt att döma tycks ha omfattats av begreppet "Skåne" under det sena 1000-talet. Något efter 1000-talets mitt stod ett större sjöslag utanför Nissans mynning, vilket besjungs av flera samtida skaldar (Olsson 1954). Gunnar Olssons historieskildring bygger till mycket stor del på Curt och Lauritz Weibulls historiska forskning från den första halvan av 1900-talet.

Elof Lindälvs "Fornfynd och fornminnen i norra Halland" är i första hand en detaljerad översikt av just fynd och fasta fornlämningar. Det är lämningarna som står i cent-

rum och inga längre historiska redogörelser lämnas. Historiska uppgifter anges mest som korta förklaringar till varför exempelvis gravfälten ser ut som de gör (Lindälv 1980 (1968)).

I Svenska turistföreningens årsbok om Halland 1976 finns en skildring av forntiden av Lennart Lundborg och något om de tidiga historiska källorna av Albert Olsson. Lundborg anser vad gäller järnåldern att "Man frestas att tro, att Halland under järnåldern hamnat i bakvatten på något vis och av olika faktorer kommit att bli kulturellt och ekonomiskt isolerat". Skildringen av järnåldern är annars mest en uppräknings av fynd och fornlämningar. Olsson noterar Jordanes uppgifter samt den gränsläggningstraktat som anses ha tillkommit ca 1050. Intressant nog reproducerar även han bilden av en lugn och fredlig järnålder i Halland, vilken kontrasteras mot högmedeltidens utsatta "gränsland" i striderna mellan de nordiska rikena (Lundborg 1976, citat s. 142f; Olsson 1976).

Erik Montell, publicerade 1978 en skildring av "Halländsk historia". Montell ägnar folkvandingstid och vendeltid nästan ingen uppmärksamhet alls, medan vikingatiden behandlas helt kort. Skildringen följer närmast helt Arbmans. Montell ansluter sig till uppfattningen om Halland som relativt lugnt och oberört av denna "örliga och oroliga tid". I följande avsnitt om den politiska historien tolkas Jordanes: "Om det politiska systemet i Skandia säger Jordanes ingenting. Antagligen utgjorde de olika bebyggelseområdena självständiga politiska enheter..." Montell diskuterar vidare den förmodade gränsläggningen vid mitten av 1000-talet och omnämner slaget vid Nissan 1062 (Montell

1978, citat s. 38).

Gösta Johannessons historiska verk om Skånelandskapen är troligen det mest spridda översiktsverket under 1980-talet och det tidiga 1990-talet. Arbetet utkom först på danska 1981, som en del av Politikens förlags stora danmarkshistoria. Det översattes och utkom 1984 som "Skåne, Halland och Blekinge. Om Skånelandskapens historia", vilket är den version vi ska betrakta här. Johannessons tolkning av Jordanes är försiktig: "Namnen har utan tvivel blivit förvanskade men de visar att det i Skånelandskapen nu funnits bygder, där invånarna omtalats under en gemensam benämning." I skildringen av vendeltid och vikingatid omnämns Halland knappt alls. De enda uppgifterna rör ortnamn och skattfynd. Johannesson tolkar Wulfstans uppgifter som att "Skånelandskapen inte längre befolkades av små stammar och att de ingick i större riken." Halland anses alltså ha hört till Danmark kring år 900 och definitivt även vid den förmodade gränsläggningen ca 1050 (Johannesson 1984, citat s. 28, 38). Överhuvudtaget förutsätter Johannesson en gemenskap mellan "invånarna i Skånelandskapen" under vendel- och vikingatid som får anses ytterst osannolik.

I Åke Hyenstrands "Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner" ägnas Halland flera sidors sammanlagd behandling, främst i form av olika utbredningskartor. Arbetet är en slags statlig översikt av fornlämningar i Sverige, till sin karaktär ahistorisk. I centrum står fornlämningarna och hur dessa kan delas in i olika "arkeologiska regioner", människorna bakom monumenten framskymtar knappast (Hyenstrand 1984). Hyenstrands

"Lejonet, draken och korset" från 1996 är en fortsättning på hans arbeten från det tidiga 1980-talet, nu dock med en förment kulturhistorisk inriktning. "Sydligaste Sverige" och "Västra Sverige", i vilka olika delar av det nuvarande Halland anses ingå, delas återigen upp i ett antal "regioner" (också andra epitet används i en förvirrande blandning). Dessa anses bland annat kunna utgöra ett "schackbräde" för en svensk riksbildning under vikingatiden och Sveriges politiska enande ses överhuvudtaget som den centrala historiska utvecklingen (Hyenstrand 1996).

I dansk historieskrivning om den yngsta delen av järnåldern från 1980-talet och framåt ägnas Halland ett mycket begränsat utrymme. Det konstateras att Halland under vikingatiden "tillhörde landet", men där slutar i regel intresset för området. (Randsborg 1980; Roesdahl 1980; Sawyer 1988; Mortensen & Rasmussen 1991).

En översikt av "Gammal territoriell indelning i ortnamnsbelysning" har för Väst-Sveriges räkning utarbetats av ortnamnsforskaren Thorsten Andersson. Andersson menar att Jordanes ger besked om "tre folkstammar i Halland" (Hallin, Fervir och Heini, varav den sista identifieras som folket i Himle). Därefter går Andersson över i en tolkning av häradsnamnen. Grunden är Kung Valdemars Jordebok, där de sydliga hallandshäraderna slutar med en form av ordet "härad", medan de tre nordligaste kallas "Henøflæ", "Wiskærdal", respektive "Fyæræ". Anderssons mening är att de sydliga häraderna är en senare uppdelning av Jordanes "Hallin", och tolkningen blir att "Vi kan alltså i Halland konstatera fyra naturliga

landskapsdelar, 'Halland' i inskränkt mening, Himle och Fjäre, vilkas folk Jordanes registrerar som särskilda stammar, och därtill Viskans dalgång." (Andersson 1984, citat s. 6 och 7).

I avsnittet om Halland i "Med arkeologen Sverige runt" från 1987 saknas större överraskningar. Avsnittet författades av Lenart Lundborg. Denne noterar att namnet Halland från början endast tycks ha gällt södra delen av landskapet, men "framemot år 1000 e Kr och i samband med det nordiska rikets uppkomst anses hela landskapet norr om Hallandsås ha benämnts Halland". Annars lämnas i huvudsak en översikt över fornlämningar och fynd (Lundborg 1987, citat s. 115).

Johan Callmer har lämnat flera översikter över den yngre järnåldern i södra Skandinavien. Callmer utgår ifrån en detaljerad kartering av den yngre järnålderns bebyggelse, vilken uppvisar ett mönster med flera tydligt avgränsade bebyggelseområden. Callmer påvisar kulturella skillnader mellan olika områden. Hans hållning till hur dessa olika egenartade områden ska karakteriseras är dock något skiftande. De beskrivs som bland annat "sociala aggregat", "politiska enheter", "etniska grupper" eller "särskilda kulturområden". Callmer identifierar namn i Jordanes namnlista som namn på olika folk ("peoples"), vilka kan kopplas till bebyggelseområden i bland annat Halland (Callmer 1991; 1992; 1994).

För den halländska arkeologin har Slöinge-projektet på senare tid varit en katalysator. Prospekteringar och arkeologiska undersökningar har sedan 1992 utförts kring det numera berömda boplatssområdet

vid Slöinge. De arkeologiska undersökningar som utfördes 1992-1995 har som mest framträdande lämningar kunnat belägga en serie hallbyggnader från framförallt sen vendeltid och tidig vikingatid. Till dessa byggnader har ett rikt fyndmaterial knutits, vilket gjort att boplatssområdet tolkats som "ett residens för en storman med hushåll" (Lundqvist 1997, s. 98). Fynden av bland annat ett större antal guldgubbar anses visa att väsentliga delar av den hedniska kulten bedrivits inom boplatssens. En stor del av fyndmaterialet kan knytas till ett specialiserat hantverk i ädla metaller och halvädalstenar (Lundqvist 1996). Ett försök har gjorts av Lars Lundqvist att i en artikel sätta Slöinge i relation till ett omland och i någon mån en större historisk utveckling. I artikeln redogör Lundqvist för fynd och fornlämningar i boplatssens närhet, samt karakteriserar dess läge i landskapet. Han försöker även genom karteringar av speciella fynd och fornlämningar i nuvarande Halland som kan anses som "indikationer på centrala funktioner" identifiera andra "centralbygder". Ekvationen kan på ett enkelt sätt beskrivas som: rika fynd = närvaro av aristokrati = centralitet. I fokus står Slöinge-projektets syfte "...att belysa frågor om aristokratiens framväxt och manifestationer i landskapet". Utifrån "rika" fynd och monumentala fornlämningar urskiljs ett antal olika "bygder" i Halland. Dessa sätts i relation till Jordanes lista på olika folkslag (Lundqvist 1996, citat s. 9). I en senare artikel vidgas den geografiska omfattningen till att omfatta "Västsverige" (Lundqvist 1998). Perspektivet är den traditionella historiskskrivningens fokus på makt och politik som historiens kärna. Man kan fråga sig om de

rika fynden, av många olika slag, under hela perioden 0-1100 verkligen kan tolkas på samma sätt – kan inte sakernas tillstånd ha varierat något i olika tider?

Slöingeprojektet har initierat ett symposium, i vars publikation "centralplatser" och "residens" under yngre järnålder har diskuterats i flera bidrag. Man kan här kort nämna Charlotte Fabechs inlägg, som i viss mån berör det halländska området. Fabech delar med hjälp av spridningen av olika fynd upp Västsverige i ett antal bebyggelseområden under yngre järnålder. Hon anser att vissa av dessa kan ha varit "politiska enheter". Den bakomliggande idén är att maktens landskap "något generaliserat" i Fabechs modell kan tecknas med hjälp av guldfynd under folkvandringstiden och med hjälp av rika gravfynd, silverskatter och runstenar under vikingatiden. "Det er næppe fejlagtigt at forestille sig, at centralpladser og stormandsgårde lå i et tæt net over alle vigtige bygder i Syd-Skandinavien, måske ligeså tæt som adelens hovedgårde i middelalderen." (Fabech 1997, citat s. 157).

Under 1996 utkom skriften "Bilder av halländsk arkeologi – en bok tillägnad Lennart Lundborg". I denna sammanfattas många av de senaste två decenniernas arkeologiska resultat i Halland. Vad gäller järnåldern är artiklarna dock i huvudsak sammanfattningar av arkeologiska material. Vidare kulturhistoriska utblickar eller försök att ta något samlat grepp på den historiska utvecklingen saknas. Som särskilt intressant vad gäller bilden av Halland kan man nämna Bo Strömbergs påvisande av variationer i järnålderns gravkonstruktioner mellan olika områden. Per Wranning sätter boplotsundersökningar

kring Laholm i ett detaljerat lokalt vikingatida-tidigmedeltida historiskt perspektiv (Strömberg 1996; Wranning 1996).

Slutligen ska publikationen av UV Västs undersökningar 1988-1993 i Varla, utanför Kungsbacka, nämnas. I Varla har under 1000- och 1100-talen funnits en miljö med en påtaglig närvaro av personer ur den sociala eliten. Från platsen finns statusindikerande fynd som ett Urnesspänne, mynt, sporrar med vitmetallinläggningar och en förmodad del av ett filigranspänne från tiden kring år 1000. Fynden exemplifierar en gårdsmiljö där många inslag erinrar om miljöer i Skåne och nuvarande Danmark med ett starkt tidigt inflytande av kungamakten och kyrkan. I rapporten förs flera diskussioner kring arkeologiska material från Halland, exempelvis av bebyggelseämningar och gravar från järnåldern samt täljstenshantverk. Ansatserna till framställningar av historiska förhållanden rör främst 1000-talet och senare perioder. Man tycks i rapporten ställvis utgå från att Halland tillhörde "det vikingatida Danmark" (Lundqvist & Schaller Åhrberg 1998). Med stöd av ett resonemang kring skriftliga källor knyter Eva Schaller Åhrberg miljön i Varla till ett tidigt kungligt ägande (Schaller Åhrberg 1998). Detta förefaller med de ovan nämnda fynden i åtanke rimligt.

Kommentarer och kritik

En på många sätt entydig bild av den sena järnålderns historia i Halland kan sägas ha reproducerats sedan Sven Peter Bexells historia 1817-19 och in i det sena 1900-talet. Denna historia har byggts upp med de fåtaliga skriftliga källorna som grundstomme

och arkeologiska resultat har i huvudsak fått utgöra illustrationer till denna stomme. Särskilt tre olika byggstenar kan sägas vara de mest typiska:

1. Jordanes uppgifter från 551 om olika "folk" i nuvarande Västsverige. Denna källa tolkas vanligen som att flera olika "folk" eller "stammar" vid denna tid fanns i det som senare skulle bli Halland.
2. Den gränsläggningstraktat som finns i ett tillägg till den äldre västgöotalagen och som har ansetts vara ett belägg för en gränsläggning mellan Sverige och Danmark ca år 1050. Halland anses med stöd i denna källa dels ha haft en fastlagd yttre gräns och dels ha tillhört det "danska riket" politiskt.
3. Idéerna om att Halland under yngre järnålder med Holger Arbmans ord "låg i viss mån utanför de trakter, där tidens rörliga liv och oro grep in. Utvecklingen gick förmodligen här fridfullare och förändringarna voro mindre än på andra håll." Dessa uppfattningar kan spåras tillbaka till Forssander 1938 och återkommer hos ett flertal senare skildrare.

Till dessa kan även läggas en inflytelserik teori som först tycks ha lagts fram av Sture Bolin i *Skånelands historia* (1930-1933), men mest detaljerat har diskuterats av Thorsten Andersson (1984):

4. Med ledning av Jordanes uppgifter och indelningarna i Kong Valdemars Jordebog, kan man under yngre järnålder re-

konstruera ett "ursprungligt Halland" av de fem sydligaste häraderna, vilket skulle korrespondera med Jordanes "Hallin". Likaledes kan man av de tre nordligaste häraderna rekonstruera tre "bygder", av vilka Jordanes då skulle nämna två.

Det finns mycket i den historiska bilden av Halland som kan revideras. För att börja med Jordanes uppgifter, så måste dessas dunkla karaktär framhållas. Det förefaller rimligt att anta att hans lista över olika "folk" har med människogrupper i nuvarande Västsverige att göra. Namn som "Hallin" är för påtagliga för att endast vara slumpmässigt valda. Vad Jordanes olika "folk" däremot var för någonting och deras närmare geografiska anknytning är högst osäkra förhållanden. Jordanes visar att olika människogrupper fanns, men deras utsträckning i rummet och vad som gjorde att de kunde betraktas som kollektiv vet vi ingenting om. Var de politiska grupper, kulturellt och socialt enhetliga, eller på vilket sätt kan de beskrivas från vår horisont sett?

Den mest inträngande diskussionen av Jordanes uppgifter har förts av J. Svennung. Denne intresserade sig inte så mycket för frågan om vad de olika människogrupperna var, utan tog dem för relativt självklara "enheter", vars relationer med andra enheter och tänkta maktkonstellationer kunde diskuteras (Svennung 1967). Det är lätt att förblindas av Jordanes namns tydliga relation till senare områdesnamn, men i denna koppling finns ingen förklaring av vad de olika människogrupperna var i sin tid.

Den gränsläggningstraktat som finns i ett tillägg till den äldre västgöotalagen och som

skulle ha fastslagit en gräns mellan Sverige och Danmark ca 1050 är en central källa för många tidigare historiska arbeten med politiskt fokus. Som Peter Sawyer har visat, kan den till yttermera visso dock inte längre anses lämna någon information om förhållanden under 1000-talet, utan måste kopplas till senare tider (Sawyer 1991, s. 64ff). Denna källa har tillmätts stor betydelse för den halländska historien. Förutom att den har ansetts vara den första säkra källan till områdets politiska historia så har den även betraktats som den tidigaste källa där namnet "Halland" används för att beteckna hela det område som utgjorde det senare landskapet. Det var också det tidigaste belägget för detta landskaps fasta geografiska gräns. Avfärdandet av "gränsläggningstraktaten" innebär alltså att de äldsta omnämningarna av "Halland", liksom uppgifter om dess utsträckning och eventuella "politiska tillhörighet" under 1000-talet måste sökas annorstädes.

För att gå över till den tredje punkten i den ovanstående "historiska stommen", så kan man konstatera att det helt saknas underlag för uppfattningen om att Halland skulle ha varit "särskilt lugnt", "legat i bakvattnet av tidens stora omvälvningar" eller saknat betydelse i historien om makt och politik under järnåldern. Tvärtom finner vi i Halland under järnåldern ett stort antal prestige-fynd (Lundqvist 1996; 1998), manifestationer som Slöingegården och plundringsgods från kontinenten i vikingatidens skattfynd. Fynden ifråga är jämfört med andra bygder alls inte fåtaliga. Dessutom kan man förmoda att antalet människor, som under järnåldern levde i det senare halländska området,

varit färre än de som bebott exempelvis Skåne. Detta gör att man inte skulle förvänta sig ett så pass stort antal fynd och manifestationer (någon enkel ekvation, där områdets eller människogrupperns storlek skulle kunna antas stå i proportion till graden av förekomst av vissa artefakter eller manifestationer, kan naturligtvis dock inte uppställas). Jämförelser av detta slag låter sig inte göras i detalj, eftersom vi inte kan föreställa oss att någon fyndgrupp eller typ av lämningar kan vara helt representativa för förhistoriska förhållanden. Kvantitativa jämförelser är med andra ord ointressanta. Det väsentliga är att konstatera kvalitativa förhållanden, vilka alltså inte särskiljer Halland på något sätt.

De vikingatida skattfynden visar att den sociala eliten i nuvarande Halland under denna tid, liksom motsvarande människor i andra områden, har haft omfattande kontakter i olika väderstreck. De nedanstående fynden exemplifierar omfattande kontakter med omvärlden av en förmodligen inte alltid speciellt "fredlig" natur.

Från skattfynden finns ett större antal arabiska mynt och åtminstone ett karolingiskt beslag (från Spannarp) som sannolikt (det senare) är plundringsgods från vikingatåg till kontinenten under 800-talet. Man kan även nämna en del engelska mynt från ett skattfynd i Fagered som möjligen kommer från det tidiga 1000-talets danagälder i England (fynd enligt Hårdh 1976).

I övrigt kan nämnas orientaliska bergkristallpärlor från Fjärås Bräcka och Söndrum (se nedan), ett orientaliskt bältesbeslag från Sydhalland (Jansson 1987, s. 796 med referenser). Från det norska området kom-

mer ett treflikigt spänne från Våxtorp (Capelle 1968, karte 3). Det finns ett stort antal fynd av täljsten från Halland (Nilsson 1994). I Nordhalland har täljsten brutits, vilket knyter området till en sfär av områden, mellan vilka en långväga "handel" med täljstenskärl förekommit (Resi 1979).

Kontrakterna mellan det nuvarande halländska området och Norge tycks överhuvudtaget ha varit omfattande. Ett ytterligare exempel på detta kan vara att alla ändplattor till kända halsringar från Halland (med undantag för ett fragment) är av Hårdhs "typ 4", vilka eljest uteslutande förekommer i det norska området (Hårdh 1976a, s. 54).

Holger Arbman omnämner i sin avhandling om kontakter med det karolingiska riket en parerstång från ett svärd, vilken hittats i Ätran nära Falkenberg. Parerstängen kommer sannolikt inte från kontinenten, men den stil den har utförts i är kraftigt influerad av kontinental konst. Arbman föreslår att den kan tänkas vara ett arbete från det nuvarande "danska" området (Arbman 1937, s. 138, Taf 41:5).

Vad gäller den sista punkten ovan (nr 4) så finns det, som jag ska visa nedan, inga belägg för begreppet "Halland" före 1100-talets mitt. Det "Hallandia" som existerar i källor från det sena 1100-talet och det tidiga 1200-talet, det vill säga *det som detta "Hallandia" var i sin tid*, kan inte som begrepp föras tillbaka ner i 1000-talet eller tidigare. Man kan inte "rekonstruera" ett "ursprungligt Halland" av de fem sydligaste häradena. Detta beror främst på att 1100-talets "Halland" inte kan likställas med 500-talets "Hallin". Dessa begrepp, vilka har en klar och tydlig relation till varandra, syftade på

olika förhållanden i två olika tider. Det har skett en *betydelseförändring*, som inte ska underskattas.

Vi kan alltså konstatera att den övergripande bilden av den yngre järnålderns historia i Halland måste revideras avsevärt. Den bild som har varit förhärskande har byggts på skriftliga källor och antaganden som inte längre håller streck. En ny bild av den yngre järnåldern, det vill säga en ny historisk syn, kan inte byggas ensidigt på det skriftliga källmaterialet. En sådan bild måste främst utnyttja ett mycket omfattande arkeologiskt material som framkommit under tiden efter 1900-talets mitt. Detta material har endast i ringa utsträckning sammanställts.

Gravskick och kulturella skillnader

De fåtaliga skriftliga källorna lämnar ytterst torftiga upplysningar om de människor som levde i nuvarande Sydsverige under yngre järnåldern. Egentligen är det föga mera än namnen på olika "folk" eller "land" som man kan hämta ur källor som exempelvis Wulfstans reseberättelse, Jordanes historia eller Adam av Bremens verk. Med hjälp av arkeologiska källor kan vi däremot få en jämförelsevis fyllig bild av den yngre järnålderns olika människogrupper i området. Redan den bild av *bebyggelsemönstret* som vi kan göra oss visar att flera olika "bebyggelseområden" fanns. Med hjälp av alla de olika lämningar i form av främst föremål och fasta fornlämningar som finns bevarade, kan vi även göra oss en bild av tidens *kulturella geografi*. Det har nämligen visat sig att människor i olika områden i betydande grad skilde sig åt vad

gäller kulturella traditioner som exempelvis gravskick och vilka olika sorters vapen, smycken och dräkter man föredrog att använda. Olika människogrupper skilde sig dessutom avsevärt ifråga om vilka andra områden de hade kontakter med. De olika människogrupper som fanns kan inte betraktas som något slags enhetliga "kulturer" eller "samhällen". Man får dessutom tänka sig att graden av samhörighet och sätten på vilka denna har uttryckts på har varierat. I ett tidigare sammanhang har jag visat hur man i nuvarande Skåne och Blekinge under vikingatiden kan demonstrera förekomsten av flera "kulturella grupper". Dessa kan identifieras och diskuteras i första hand utifrån gemensamma traditioner vad gäller gravskicket (Svanberg 1998).

Äldre tiders historieskrivning fokuserar vanligen den politiska historien. Att diskutera en sådan historia för den yngre järnåldern är dock svårt och kan på en generell nivå knappast ge mer än dunkla resultat. Dessutom kan man av flera orsaker ifrågasätta en politisk historia som fokus för historieskrivningen kring denna period. Dels berörde den yngre järnålderns "politik" i huvudsak en liten "social elit" (jfr Lindquist 1997). Dels var tidens makt mycket begränsad och en makt över människor och människogrupper, inte över territorier. De arkeologiska möjligheterna att diskutera olika människogrupperns levnadssätt och traditioner framstår som ett intressantare historiskt fokus med betydligt källmässiga förutsättningar.

Av dessa orsaker ska vi nu intressera oss för gravskicket i nuvarande Halland under yngre järnålder, främst vikingatiden, och

jämföra detta med traditioner i omkringliggande områden.

Gravar från vendeltid och vikingatid i nuvarande Halland

Diskussionen och i viss mån sammanställningen av framförallt gravfält och undersökta vikingatida gravar som här presenteras är preliminär och ännu ofullständig. Vi ska snarare söka tendenser och generella slutsatser än detaljer.

Den yngre järnålderns gravar i nuvarande sydligaste Sverige är i huvudsak belägna på gravfält. Undantag finns, men detta är den generella bilden. En översiktig genomgång av fornminnesregistret ger vid handen att drygt 180 olika gravfält har registrerats i nuvarande Halland (landskapet Halland). I detta sammanhang har jag räknat med platser som innehåller fyra eller flera synliga förmodade gravkonstruktioner. De registrerade gravplatserna representerar inte en situation under järnåldern, eftersom en avsevärd senare förstörelse av gravar och gravfält har ägt rum.

De registrerade gravfälten kan i huvudsak förutsättas tillhöra järnåldern. Att dela upp dessa i äldre och yngre utan arkeologiska undersökningar är knappast möjligt. Även om det innebär att gravfälten utan en närmare tidsmässig uppdelning behandlas som en grå massa, menar jag ändå att det är intressant att notera vissa övergripande drag hos dem. Gravfälten karakteriseras av en variation av olika typer av anläggningar. Om man gör en häradsvis sammanställning kan man notera att högar och runda stensättningar dominerar gravfälten i samtliga hal-

ländska häradar. Högarna tycks vanligen variera i diameter mellan ca 6 och 15 meter, medan de runda stensättningarna i allmänhet verkar något mindre och mest typiskt varierar mellan 5 och 10 meter i diameter. Förutom högar och runda stensättningar förekommer många resta stenar och domarringar. Ett flertal av de resta stenarna har säkerligen tidigare ingått i anläggningar som exempelvis domarringar, av vilka delar senare borttagits. Förutom dessa fyra olika huvudsakliga registrerade typer av yttre konstruktioner, förekommer andra typer i mindre omfattning. Dessa andra typer utgörs främst av rösen (ca 50 st), samt ett litet antal skeppssättningar (ett 30-tal), rektangulära stensättningar (kring 15), runda ofyllda stensättningar, treuddar och stenkretsar.

Fornminnesregistrets gravfält ger ingen speciellt bra bild av hur järnåldersgravfälten såg ut medan de användes som gravplatser. Gravfälten kan istället generellt förutsättas ha förändrats avsevärt, främst i form av att gravmarkeringar över mark helt eller delvis tagits bort eller övertorvats.

Det är svårt att i gravfältens sammansättning se några betydande skillnader mellan olika områden i Halland. Skillnader finns dock mellan Fjäre och de sydligare områdena. I Fjäre finns en betydligt mindre andel högar på gravfälten än i de närliggande Viske- respektive Himle-områdena. Jämfört med Viske finns avsevärt flera domarringar på gravfälten i Fjäre.

Ett påtagligt förhållande är att vissa gravfält skiljer ut sig ganska skarpt från mängden. Detta gäller exempelvis det välkända gravfältet vid Fjärås Bräcka (Fjärås sn RAÄ 81) med sin osedvanligt stora mängd resta

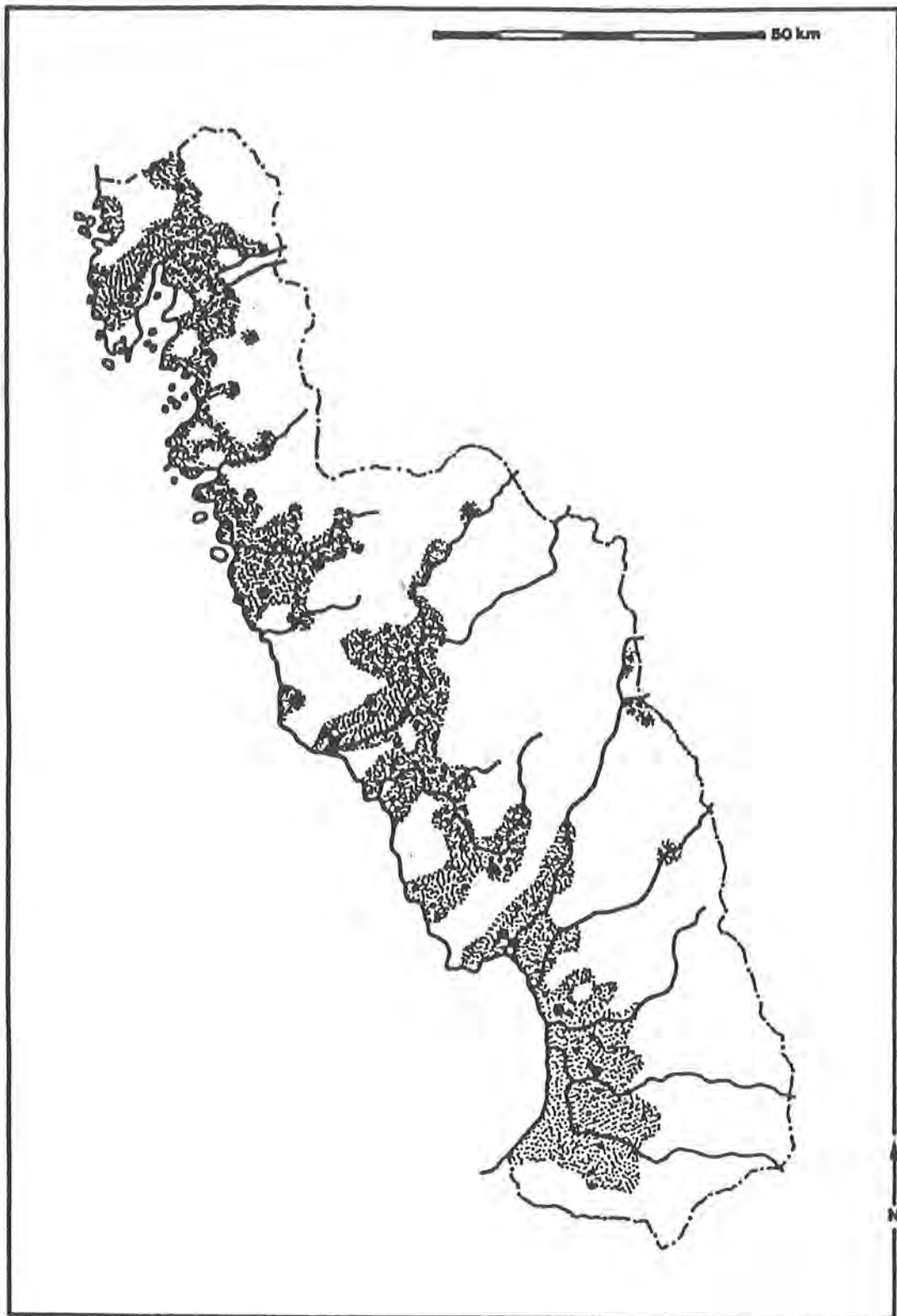
Fig. 1

En generaliserad bild av den yngre järnålderns bebyggelse i nuvarande landskapet Halland (täta prickade områden). Bilden bygger främst på spridningen av gravfält (svarta prickar) och större slättområden. Gravfälten har för de tre nordligaste häraderna prickats ut enligt Elof Lindälv's kartering (Lindälv 1980 (1968), s. 95) och för de sydligare fem häraderna enligt excerpering ur fornminnesregistret.

Bilden bygger dessutom på jämförelser med Åke Hyenstrands karta över registrerade fornlämningar i Halland (Hyenstrand 1984, s. 163, karta 60), samt bedömningar av naturgeografiska förhållanden. Dessutom har spridningen av vikingatida skattfynd (större svarta prickar) enligt Birgitta Hårdh beaktats (Hårdh 1976).

A generalized picture of Late Iron Age settlement in present-day Halland (dense dotting). The picture is primarily based on the distribution of burial grounds (black dots) and plains. In the three northernmost hundreds, the burial grounds have been mapped according to Lindälv 1980 (1968), p. 95. In the other hundreds the mapping has been done according to the author's own registrations.

The picture also builds on a map of ancient monuments by Hyenstrand (1984, p. 163, map 60), and evaluations of topographical conditions. In addition, the spread of Viking Age hoards has been considered (large dots; Hårdh 1976).

stenar (125 registrerade, tidigare betydligt flera). Det gäller också gravfältsområdena Grimeton sn RAÄ 1-3, respektive samma sn RAÄ 16, vilka båda innehåller en rikare variation av olika typer av konstruktioner än några andra gravfält i Halland. Grimeton RAÄ 16 innefattar elva högar, 24 runda stensättningar, 17 runda ofyllda stensättningar, 11 resta stenar, 4 domarringar, 2 skepps-sättningar, 3 rektangulära stensättningar, 1 rektangulär ofylld stensättning, 5 treuddar och 6 rösen.

En diskussion av gravfältens sammansättning i den "halländska kustbygden" har tidigare förts av Bo Strömberg. Strömberg ansåg sig kunna se skillnader mellan norra och södra Halland i att inslaget av stenkretsar, resta stenar och domarringar skulle vara större i de norra delarna (Strömberg 1996, s. 61). Detta resonemang förefaller källkritiskt tveksamt, eftersom bortodlingen förefaller ha varit mera omfattande inom slättbygder i söder. En hel del resta stenar och domarringar finns faktiskt också även i de sydliga häradena.

Med hjälp av främst spridningen av registrerade gravfält kan vi göra oss en mycket översiktlig bild av den yngre järnålderns bebyggelsemönster i Halland. En detaljerad bild låter sig av källkritiska skäl inte göras, men vi kan få en god generell uppfattning (fig. 1). De bebyggda områdena var, av gravfälten att döma, tydligt knutna till slättbygden längs kusten och de större vattendragen. Därför har större slättområden också markerats som bebyggda i figur 1 (vilka som saknar kända gravplatser framgår av figuren). Den bild som presenteras är inte tillfredställande i detalj, men bör öka noggrann-

heten något jämfört med de bilder som tidigare har presenterats av Callmer (1991) och Fabech (1997). Den medeltida koloniseringen in i skogsbygden tycks ha varit omfattande och kan på ett generellt plan följas i ortnamns materialet (Redin 1986).

Trots att ett stort antal gravfält registrerats i fornminnesregistret, vet vi tack vare alla förändringar som ägt rum ganska lite om hur gravfälten egentligen såg ut medan de användes. Det enda gravfält från yngre järnålder i Halland som har undersökts i större omfattning är gravfältet vid Sannagård, RAÄ 30 i Vinberg sn, Faurås härad. Den följande framställningen baseras på en undersökningsrapport av Tore Artelius och Caroline Arcini (Artelius & Arcini 1996). I fornminnesregistret var gravfältsområdet innan undersökningen registrerat som två resta stenar. Området beskrevs av Bexell i början av 1800-talet: "Vid övra Sannegården stå ibland åtskilliga ättekullar och gravar flera bautastenar." (Bexell 1926 (1817-1819), s. 336). Vid en utgrävning av RAÄ UV Väst 1989 undersöktes ca 150 gravar vid Sannagård, av vilka de flesta saknade ovan mark synliga markeringar. Det stora flertalet gravar hade anlagts under vendeltid och vikingatid.

Gravarna bestod nästan uteslutande av brandlager. De flesta brandlagren var rundade och mindre än en meter i diameter, men flera var kring 1,5 meter och ett fåtal kring 2 meter eller större. Brandlagren var vanligen ca 0,05-0,15 meter djupa. Omfattande spår av helt eller delvis förstörda markeringar ovan mark påträffades. Att döma av stenar in situ samt förekomsten av stenlyft, har ett större antal stensättningar av olika typer fun-

nits på platsen. Flera mindre, runda till ovala stensättningar, kan urskiljas. Dessas diametrar har varit kring tre till fyra meter. De förefaller ha placerats runt brandlager, så att de senare har legat i stensättningarnas centrum. Dessutom fanns spår av vad som ser ut som mindre skeppssättningar. Stenpackningar till vad som förmodligen varit mer eller mindre runda stensättningar kunde urskiljas i anslutning till ett par brandlager. Spår efter stensättningar saknades kring en stor del av anläggningarna, vilket av utgrävaren tolkas som att "dessa gravgömmor ursprungligen varit överbyggda med högar" (a. a. s. 19). Omfattningen av högar är dock osäker, även om ett antal säkert har funnits (Bexells "åtskilliga ättekullar").

De osteologiska bestämningarna visar att det varit mycket vanligt att de döda kremrats tillsammans med olika djur. De vanligaste var hundar och därnäst kommer hästar. Enstaka andra djur, som hare och björn förekommer. I de flesta fall kan endast *delar* av dessa djur beläggas, men i vissa fall finns så pass omfattande skelettresten att man kan anta att åtminstone hela hundar följt de döda på bälet. Smycken i form av likarmade spännen (minst tre gravar), ovala spännbucklor (minst sju gravar), ringspännen (minst tre gravar) och pärlor (ett stort antal gravar) finns i flera gravar. Nitar tycks vara vanligt förekommande, vilket kan tyda på att det varit vanligt att mindre kistor eller skrin medföljt de döda i graven.

Det är svårt att bland de registrerade gravfälten i fornminnesregistret finna direkta motsvarigheter till de varierade stensättningsgravarna vid Sannagård. De närmaste motsvarigheterna är kanske de varierade grav-

fälten i Grimeton sn som nämndes ovan. Gravar som undersökts vid gravfältet på Broåsen i Grimetons sn (RAÄ 1-3) har givit fynd från yngre järnålder. Bland annat undersöktes en rund hög, ca 3,2 meter i diameter 1914. Högen anses vara vikingatida (Lind-älv 1980 (1968)). Ett gravfält i Träslöv sn i Himle härad uppröjdes 1951, varvid en rik variation av gravtyper framkom. Gravfältet omfattar minst 24 runda till ovala stensättningar, 9 skeppssättningar, 1 tresidig stensättning och 2 domarringar. En oval stensättning med ett utstrött brandlager kunde vid en undersökning dateras till vikingatiden genom fynd av hängsmycken samt ovala spännbucklor (Arbman 1952).

Brandgravar från vendeltid eller vikingatid har dessutom påträffats på ett fåtal andra platser i nuvarande Halland (fig. 2). Vid Fjärås bräcka (Fjärås sn RAÄ 81) har i fornminnesregistret registrerats fyra högar, 25 runda stensättningar och 125 resta stenar. Vid en mindre undersökning visade det sig dock att ett flertal olika typer av stensättningar framträdde efter avtorvningen. De gravar som påträffades var mindre brandgravar, som liknar de vid Sannagård. I ett par av dessa framkom fynd som kan dateras till vikingatiden (delar av oval spännbuckla (?), bergkristallföremål; Andersson & Särilvik 1979). Vid Ås i Ås socken finns rester av en gravfältsmiljö som avsevärt decimerats under de senaste 1000 åren. Enligt Bexell fanns avsevärda spår av ett gravfält: "De fornlämnningar som här finnas, äro en valplats, som med sina bautastenar, stenkretsar, ovaler och fotanglar intaga hele Bräckebacken uti Åsbro gästgivaregårds gårde. Dessa monumenter äro likväl i senare tider betydligt för-

skingrade.” (Bexell 1926 (1817-1819)). Endast ca 100 m från gravfältsområdet undersöktes en storhög vid mitten av 1970-talet. I denna fanns ett omfattande brandlager, i vilket bland annat påträffades stora mängder brända ben, kammar, glasbägare, beslag och spelbrickor (Augustsson 1976). Graven har senare daterats till 600-talet (Lundquist 1996, s. 52, med referens). Vid en förundersökning av gravfältsområdet av RAÅ UV Väst 1990 kunde omfattande spår av ett demolerat gravfält i form av skadade stensättning och kullfallna resta stenar beläggas. Dessutom påträffades en oval spännbuckla av typen P27 tillsammans med brända ben. Spännbucklan kan dateras till 800-talet (Gerdin 1994).

Förutom de ovan nämnda gravfälten och fynden kan ett antal mindre fynd av anläggningar som troligen är yngre järnåldersgravar nämnas. Dessa är två sannolikt vikingatida anläggningar något norr om Fjärås Bräcka (Lindälv 1980 (1968), s. 199f), en möjlig vikingatida sekundärgrav vid Sörby i Vessinge sn (Johnson 1972, s. 13ff) och flera mer eller mindre säkra indikationer och fynd i området kring Slöinge (Lundquist 1996; se även Påvel Nicklassons artikel i denna skrift, där ytterligare någon mer eller mindre osäker grav från yngre järnålder i södra Halland omnämns).

Projektet *Järnålderns okända gravar i Halland* har under 1998 utökat beståndet av kända yngre järnåldersgravar genom undersökningar vid Söndrum i Söndrum socken och Menlösa i Våxtorp sn. Båda dessa platser ligger i sydligaste Halland. Vid Söndrum framkom fem brandgravar som till karaktären påminner om de vid Sannagård. Åtmins-

Fig. 2

Den yngre järnålderns bebyggelseområden i nuvarande norra Skåne, Halland och sydvästra Småland. Bygderna i nuvarande Halland enligt fig. 1 och bebyggelsen i övriga områden enligt Callmer 1991, s. 270, fig. 6.

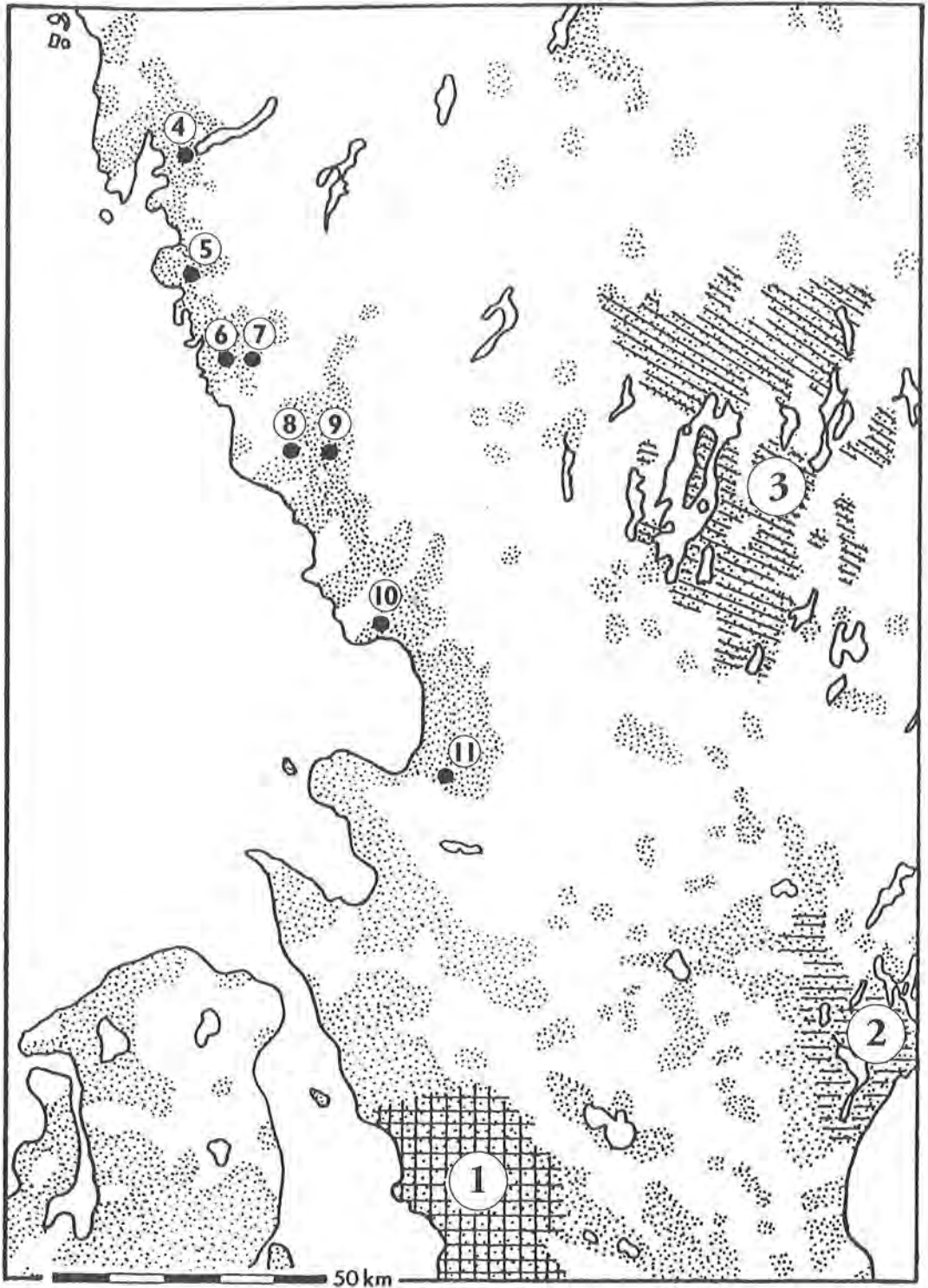
Nr 1 är det väst-skånska skelettgravsområdet, nr 2 är det nordost-skånska skelettgravsområdet. Nr 3 är området med höggravfält i Finnveden. Nr 4-11 är gravplatser i Halland som omnämns i artikeln.

Nr 4 är Fjärås bräcka, nr 5 är Ås, nr 6 är gravfältet i Träslövs sn, nr 7 är Broäsengravfältet i Grimeton sn, nr 8 är Sannagårdsgravfältet, nr 9 är Sörby i Vessinge sn, nr 10 är Söndrum och nr 11 är Menlösa i Våxtorp sn.

Late Iron Age settlement areas in present-day northern Skåne, Halland and south-west Småland. Settlement in Halland according to fig. 1. and other settlement after Callmer 1991, p. 270, fig. 6.

No. 1 is the west Scanian area with inhumation burials, no. 2 is the north-east Scanian area with inhumation burials. No. 3 is the area with mound burial grounds of Finnveden.

Nos. 4-11 are burial grounds in Halland mentioned in the article.

Jämförelser med förhållanden i Finnveden och nuvarande Skåne

tone två gravar kan dateras till vikingatiden (den ena genom fynd av keramik och den andra genom fynd av bergkristallpärlor; Svandberg 1998a). De yttre konstruktioner som tidigare funnits vid Söndrum är dåligt kända, men man kan citera Bexell: "På Stegelhögen belägen väster ut nära kyrkan äro 13 stenar uppresta, vilka innevånarna häromkring utvisa med påstående, att dessa hava utgjort en idavallur eller domkrets. Stenarna hava bautastensform, äro 1 1/2 aln höga, 1/3 aln breda och fornlämningen i det hela betraktad är så mycket rubbad, att han är flertydig. Vid Stegelhögen äro tvenne ättekullar." (Bexell 1926 (1818), s. 160). Vid Menlösa i Växtorp sn fanns tidigare ett lösfynd av ett vikingatida treflikigt spänne, som sägs ha påträffats tillsammans med kol. Vid projektets undersökning här kunde förekomsten av brandgravar nära fyndplatsen för spännet beläggas (Nicklasson 1998).

Sammanfattningsvis kan man konstatera brandgravskicket totala dominans bland de undersökta yngre järnåldersgravarna. Gravfältet från yngre järnålder i nuvarande Halland tycks i huvudsak ha varit varierade och bestått av flera olika typer av stensättningar samt mindre högar. Som undersökningarna vid såväl Sannagård som Fjärås Bräcka och Söndrum visar, så är det svårt att bedöma gravfältets tidigare utseende med hjälp av uppgifter i fornminnesregistret. Gravskicket är bättre känt i de norra delarna av nuvarande Halland än i de södra, där en mera omfattande bortodling har ägt rum.

Namnet "Finnveden" är känt från tre runstenar från 1000-talet och omnämns möjligen av historieskrivaren Jordanes redan under 500-talet (Bodin 1997, s. 132ff). Av allt att döma kan man under yngre järnålder betrakta Finnveden som ett kulturellt egenartat område som skilts från de närmaste andra bygderna av stora obebyggda områden. Situationen tycks ha varit delvis annorlunda under äldre järnålder, då bebyggelsemönstret var ett helt annat (Helander 1986, Fig. 10).

Närmare 200 gravar från vendeltid och vikingatid har undersökts arkeologiskt i Finnveden (säkert daterade anläggningar). Samtliga gravar har, i de fall då det varit möjligt att bestämma den yttre konstruktionen, varit anlagda under högar (med undantag för två undersökta treuddar som daterats till vikingatid respektive yngre järnålder). Gravskicket är i huvudsak ett brandgravskick, men under den sena vikingatiden förekommer även skelettgravar. Det typiska är att gravarna är belägna på gravfält tillsammans med i första hand andra högar, men även en del stensättningar. (Berglund 1983; Tagesson 1983; Helander 1986; Bodin 1997, s. 134ff; egen registrering).

Under den sena järnåldern skildes Finnveden av obebyggda trakter från de yngre järnåldersbygderna i det nuvarande halländska området. I Finnveden tycks man i mycket hög grad ha föredragit att begrava de döda i högar, medan gravskicket är mycket mera varierat i de "halländska" områdena. Gravfältets yttre utformning är överhuvudtaget relativt enhetlig i Finnveden men helt

annorlunda i de "halländska" områdena. I Finnveden finns under vikingatiden ett större antal skelettgravar, medan sådana inte är kända från nuvarande Halland. Som en parentes kan man även nämna ett omfattande vikingatida runstensresande i Finnveden, vilket helt saknar motsvarighet i nuvarande Halland.

Också i västra och sydvästra Skåne praktiserades under vikingatiden ett gravskick väsentligen annorlunda än det i det nuvarande halländska området. Här består de kända gravarna av skelettbegravningar. Dessutom kan noteras att bland de många undersökta gravarna här finns inga med likarmede spännen, som det finns flera exemplar av i gravar på Sannagårdsgravfältet. Likaså praktiserades ett skelettgravskick under vikingatiden i nordöstra Skåne (Svanberg 1998). Det västskånska skelettgravskicket kan beläggas norrut upp till trakten av Landskrona (fig. 2). Därefter vidtar områden i Nordvästskåne där ytterst få undersökta yngre järnåldersgravar finns. Det tycks dock som om brandgravar förekommer här (en osäker grav i Kvistofta sn, en säker i Riseberga sn, samt även andra mer eller mindre osäkra anläggningar; Strömberg 1961 II, s. 44, 51).

Jämför man fornminnesregistrets registrerade gravfält i Bjäre härad i Nordvästskåne med de "halländska" gravfälten märker man faktiskt vissa skillnader. I Bjäre finns ett drygt femtiotal kända gravfält (fyra eller flera kända anläggningar). Påfallande är dock att det här verkar ha funnits färre stensättningar på gravfälten än i det halländska området. Gravfälten i Bjäre domineras totalt av högar och runda stensättningar på ett sätt som saknar motsvarigheter i något halländskt

härad. I Höks härad närmast Bjäre är ju ytterst få gravfält kända och de som finns kan förutsättas vara avsevärt decimerade, men redan i det norrut följande Tönnersjö härad förekommer en hel del olika typer av stensättningar på gravfälten.

Sammanfattningsvis kan man säga att kustbygderna i nordvästra Skåne och nuvarande Halland ifråga om gravskicket och sannolikt även ifråga om andra kulturella traditioner skiljer sig från de kulturellt egenartade områdena i Finnveden och Västskåne, där andra traditioner har praktiserats. Det tycks svårt att diskutera skillnader inom det halländska området, främst på grund av ett sviktande källmaterial.

Det finns inga belägg för ett "Halland" under yngre järnålder

Det finns inga skriftliga belägg för ett "Halland" under järnåldern och det förefaller även av andra orsaker osannolikt att någonting som skulle kunna liknas vid det vi idag kallar "Halland" fanns.

Först måste vi konstatera att ett geografiskt fixerat Halland inte fanns. Vad gäller järnåldern kan vi inte diskutera i termer av *territorier* på det sätt som vi är vana att göra idag. En "territorialisering" av makt, ägande och politiska förhållanden är en utveckling som främst hör medeltiden till (Wallerström 1995, s. 20ff), även om den i Norden säkert har sina grunder i den sena järnåldern. Järnålderns makt var en makt över människor och människogrunder, inte över geografiskt fixerade områden. Järnålderns makt eller "politiska förhållanden" måste dessutom

skarpt ifrågasättras som historiskt fokus, eftersom sådana förhållanden med all säkerhet var ytterst instabila och föränderliga.

Det moderna samhället och idén om nationalstaten har fört med sig tanken på "samhällen" eller "kulturer" som *enhetliga*, som "system". Vi kan inte utgå ifrån att det fanns sådana enhetliga "samhällssystem" under den nordiska järnåldern. Snarare får man tänka sig att vad vi kanske kan kalla politiska, sociala, ekonomiska och kulturella "organisationer" eller "sfärer" inte sammanföll, utan existerade som mer eller mindre skilda åt och i olika föränderliga konstellationer. "Halland" var därför inget "enhetligt" område under järnåldern och bör ha förändrats avsevärt under de ca 500 år som den yngre järnåldern anses omfatta.

Den kartering av bebyggelseområden i nuvarande Halland som presenterades ovan (fig. 1) ger en grov bild av den yngre järnålderns *bebyggelsemönster*. Karteringen visar att flera olika mer eller mindre avskiljda "bygder" fanns i nuvarande Halland under denna tid. En liknande bild ger ju även Jordanes, som av allt att döma talar om flera olika "folk" i området.

Tiden 1166-1231

– det äldsta kända "Halland"

När kom "Halland" till? När möter vi till att börja med de första skriftliga beläggen för ett "Halland"?

Man kan konstatera att inget "Halland" omnämns av exempelvis resenärerna Ottar eller Wulfstan kring år 900, vilka då seglar i Sydvästkandinavien (Lund 1983). Adam av Bremen, som kring 1070 lämnar en geogra-

fisk beskrivning av Sydkandinavien, säger heller ingenting om något "Halland". Adam påstår istället att Skåne gränsar till Västergötland (Adam av Bremen 1984).

Det tidigaste kända säkra belägget för begreppet "Halland" är från 1166 och återfinns i ett gåvobrev från kung Valdemar I till Esroms kloster. Det är här latinets "Hallandia" som används. "Hallandia" finns därefter i flera brev av danske kungen och ärkebiskopen i Lund under 1100-talets andra hälft (Diplomatarium Suecanum, s. 97ff; Diplomatarium Danicum, 2-3. bind). Som Gunnar Olsson har anmärkt, så omnämns en viss Palni, "prost av Halland" (*prepositus Hallandensis*) i ett gåvobrev från 1170 (Diplomatarium Danicum 3. bind, s. 17). Olsson drar av detta följande slutsats: "Halland var vid denna tid i kyrkligt hänseende en enhet, som stod under ledning av en prost" (Olsson 1954, s. 236). Om detta prostämbete kan tolkas så som Olsson menar, eller om man kan tänka sig att flera prostar i "Halland" eventuellt fanns vid denna tid, är en fråga som författaren inte tänker försöka diskutera närmare. Klart är att källan belägger en kyrklig ämbetsman på en nivå över sockenprästens i ett "Halland".

Saxo Grammaticus omnämner flerstädes de latinska formerna av begreppen "Halland" och "hallänningar" i sin danska historia, vilken skrevs under de sista åren av 1100-talen. Halland är för Saxo uppenbarligen något perifert och han lämnar aldrig några mera direkta geografiska upplysningar om området. Den enda plats som omnämns tycks vara ån Nissan, där flera händelser sägs ha timat. Saxo nämner i samband med händelser vid mitten av 1100-talet en viss Karl,

”ståthållare i Halland” (Fr. Winkel Horns översättning från Saxos latin; Saxo Grammaticus 1996 (1898), Anden del, s. 118, 123). Ett dylikt ämbete omnämns även i en urkund daterad 1177. Här kan man läsa att urkundens tillkomstår var ”samma år som konung Knut av sin fader upphöjts till hövding över Halland” (”...*quo & ipsi Rex Kanutus a patre suo Princeps Hallandiae constitutus est.*”; Diplomatarium Suecanum, s. 101). För första gången 1216 och därefter flera gånger under det tidiga 1200-talet omnämns sedan ”grevskapet Halland” och ”greven av Halland” (Olsson 1954, s. 238 med referenser). Säkert år 1177 och enligt Saxo några decennier tidigare kan vi belägga en kunglig befallningsman i ett ”Halland”. Dennes mera precisa roll och befogenheter är dock oklara.

I den samling sagor som nedtecknades av Snorri Sturluson under det tidiga 1200-talet och som blivit kända under samlingsnamnet *Heimskringla* förekommer begreppet ”Halland” intressant nog i ett mindre antal skaldedikter. Dessa skaldedikter anses vanligen ha tillkommit i samband med, eller något efter, de händelser de relaterar sig till. Tidigast förekommer ”Halland” i detta sammanhang i en strof om det sjöslag som man menar ägde rum utanför Nissans mynning år 1062. Därefter förekommer begreppet ytterligare två gånger i skaldedikter. Den senaste gången rör händelser i tiden kring år 1100 och finns i Magnus barfots saga (Sturluson 1993, s. 123, 131, 171; Olsson 1954, s. 233ff). Dessa belägg för ”Halland” är alltså kända i skrift först från det tidiga 1200-talet, men det förefaller sannolikt att det av dem som rör slaget vid Nissan verkligen kan

dateras till det sena 1000-talet. Ett lika säkert belägg som de ovan citerade diplomatariska omnämningarna är det dock inte.

De tidigaste mer handfasta uppgifterna om administrationen i ett territoriellt avgränsat Halland finns i Kong Valdemars jordebog, vars huvudstycke anses ha tillkommit år 1231. I denna skrift finns under det stycke som vanligen benämns ”Hallandslistan”, en förteckning över ”gränsmärken” (*Landmærkæ*) för detta område. Dessa följer mycket nära senare tiders landskapsgräns. De fem sydligaste häraderna i Halland omnämns i Jordebogens huvudstycke (Faurås, Årstad, Halmstad, Tönnersjö och Hök, med mer eller mindre avvikande stavningar). De tre senare nordliga häraderna (Fjäre, Viske och Himle) omnämns dock *inte* med epitetet ”härad” utan som ”Fyæræ”, ”Viskærdal” respektive ”Henøflæ”. Skattesystemet är för dessa tre områden dessutom ett annat än för det häradsindelade området i söder (se nedan). Direkt efter dessa tre områden följer i huvudstycket ett omnämning av Lister (*Lyster*; senare räknat till Blekinge), vilket inte heller betecknas som ett ”härad” (Kong Valdemars Jordebog).

Vad gäller olika områdets beteckning, eller avsaknad av beteckning, med epitetet ”härad” kan man jämföra situationen med förhållanden i Skåne. Ett flertal områden i nuvarande nordöstra Skåne som senare blev ”häradar” (Villand, Göinge, Gärd och Albo) omtalas, då de för första gången nämns i de tidigmedeltida skriftliga källorna, utan detta epitet, vilket möjligen kan relateras till att de senare än områden i södra och västra Skåne har inkorporerats i en mera fast administration (Anglert 1995; kanske ska man

inte fästa så stor betydelse vid epitetet "härad". Thorsten Andersson menar att områden utan detta epitet ändå varit "härad" i teknisk mening och jämför med förhållanden i Småland, där vissa "härad" medeltiden igenom saknade epitetet ifråga, men ändå var distrikt av samma sort; Andersson 1965, s. 86).

I det skriftliga källmaterialet finns alltså uppgifter om ett "Halland" först från det sena 1100-talet. Det är dock inget särskilt enhetligt område som möter oss i perioden 1166-1231. Det förefaller som om det geografiskt avgränsade och delvis häradsindelade "Halland", som beskrivs i Kong Valdemars Jordabog, är en enhet som då inte existerat alltför länge och satts samman av flera olika mindre människogrupper eller bebyggelseområden.

Slutord

I artikeln har jag tagit upp den tidigare bilden av den yngre järnålderns Halland till diskussion, och utifrån vissa utvalda källmate-

rial försökt undersöka övergripande förhållanden under denna tid. Avsikten har inte varit att lämna en ny sammanhängande bild av vendeltidens och vikingatidens historia i området. En sådan översikt saknas tyvärr sedan Arbmans år 1954 och kan vara ett angeläget framtidsprojekt. Detta särskilt som många äldre idéer om tiden ifråga inte längre håller och som mycket nytt källmaterial tillkommit på arkeologisk väg. Jag har här främst diskuterat gravplatser, men det finns ju även ett synnerligen omfattande boplatsematerial. I artikeln har demonstrerats att det halländska området, liksom delar av nordvästra Skåne, kulturellt sett skilde sig från områden i Finnveden och från västra Skåne. Att påvisa skillnader inom detta västkustområde har visat sig svårare även om tendenser finns.

Fredrik Svanberg har doktorandtjänst vid arkeologiska institutionen, Lunds universitet.

Referenser

- Adam av Bremen. 1984. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översatt av Emanuel Svenberg. Stockholm
- Ahlberg, G. & Lindälv, E. 1925. *Halland. Hembygdsböckerna. Läseböcker för skola och hem*. Uppsala
- Andersson, L. B. & Särllvik, I. 1979. Del av forn-lämning 81, gravfält järnålder, Li, Fjärås bräcka, Fjärås sn Halland. Arkeologisk undersökning 1973. *RAÄ Rapport B 1979:41*. Stockholm
- Andersson, T. 1984. *Västsvrige för 1000 år sedan. Gammal territoriell indelning i ortnamnsbelysning*. Göteborg
- Anglert, M. 1995. *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Lund
- Arbman, H. 1937. *Schweden und das Karolingische Reich. Studien zu den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts*. KVHAA Handlingar, del 43. Stockholm
- Arbman, H. 1952. Korsgata gravfält i Träslövs socken. *Vår bygd*. Varberg
- Arbman, H. 1954. Hallands forntid. I Weibull, C., Arbman, H., Sandklef, A. & Restad, E. (red.). *Hallands historia*. Halmstad
- Arnell, S. Ur Halland historia. I *Halland. En bok om hembygden*. Utgiven av Hallands nation i Lund. Lund
- Augustsson, K. 1976. Gävehögen i Ås socken. *Halland*. Halmstad
- Berglund, A. 1983. *Järnåldersbygden i Östbo härad, Småland*. C-uppsats. Lund
- Bexell, S. P. 1926 (1817-1819). *Hallands historia och beskrivning I-III*. Halmstad
- Bodin, U. 1997. I brytningstiden mellan hedniskt och kristet. Kristen influens i det vikingatida Finnveden. *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län. Smäländska kulturbilder 1997*. Jönköping
- Bolin, S. 1930. *Skånelands historia. Skildringar från tiden före försvenskningen. Första delen*. Lund
- Bolin, S. 1933. *Skånelands historia. Skildringar från tiden före försvenskningen. Andra delen*. Lund
- Burström, M. 1991. *Arkeologisk samhällsavgrensning. En studie av vikingatida samhälls-territorier i Smålands inland*. Stockholm Studies in Archaeology 9. Stockholm
- Callmer, J. 1991. Territory and Dominion in the Late Iron Age in Southern Scandinavia. I Jennbert, K., Larsson, L., Petré, R. & Wyszomirska-Werbart, B. (red.). *Regions and Reflections*. In Honour of Märta Strömberg. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 20. Lund
- Callmer, J. 1992. Interaction between Ethnical Groups in the Baltic Region in the Late Iron Age. I Hårdh, B. & Wyszomirska-Werbart, B. (red.). *Contacts Across the Baltic Sea, During the Late Iron Age (5th-12th centuries)*. University of Lund Institute of Archaeology. Report Series No 43. Lund
- Callmer, J. 1994. Interaktion mellan etniska grupper i Östersjöområdet i yngre järnålder. I Edlund, L-E. (red.). *Kulturgränser – myt eller verklighet. Diabas*. Skrifter från den dialekt-geografiska databasen inom institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. 4. Umeå.
- Capelle, T. 1968. *Der Metallschmuck von Haithabu. Studien zur wikingischen Metallkunst*. Die Ausgrabungen in Haithabu band 5. Neumünster
- Diplomatarium Suecanum*. Collegit et edidit Joh. Gust. Liljegren. Vol. I. 1829. Stockholm
- Diplomatarium Danicum. Udgivet af det danske sprog- og litteraturselskab. 1 Række 2. bind. 1053-1169*. 1963. Köpenhamn
- Diplomatarium Danicum. Udgivet af det danske sprog- og litteraturselskab. 1 Række 3. bind. 1. del: diplom 1170-1199*. 1976. Köpenhamn
- Fabech, C. 1993. Skåne – et kulturelt og geografisk grænseland i yngre jernalder og i nutiden. *TOR Vol. 25 1993*. Uppsala
- Fabech, C. 1997. Slöinge i perspektiv. I Callmer, J. & Rosengren, E. (red.). "...Gick Grendel att söka det höga huset...". *Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands läns museers Skriftserie No 9 / GOTARC C. Arkeologiska Skrifter No 17. Halmstad
- Forssander, J- E. 1938. Det forntida Halland. I *Halland. En bok om hembygden*. Utgiven av Hallands nation i Lund. Lund
- Gerdin, A-L. 1994. *Gravfältet vid Åsby – ett Kungalev i Halland. Arkeologisk undersökning av forn-lämning 27 Ås socken, Halland. Arkeologiska resultat UV Väst 1994:43*. Kungsbacka

- Helander, A. 1986. *Järnåldersbygden i Sunnerbo härad, Småland*. C-uppsats. Lund
- Hyenstrand, Å. 1984. Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner. *RAÄ & SHM rapport 1984:7*. Stockholm
- Hyenstrand, Å. 1996. *Lejonet, draken och korset. Sverige 500-1000*. Stockholm
- Hårdh, B. 1976. *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4° N° 9. Lund
- Hårdh, B. 1976a. *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° Minore N° 6. Lund
- Jansson, I. 1987. Communications between Scandinavia and eastern Europe in the Viking Age. The Archaeological evidence. I Düwel, K., Jahnkuhn, H., Siems, H. & Timpe, D. (red.). *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frugeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nord-Europa. Teil IV. Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit*. Göttingen
- Johannesson, G. 1984. *Skåne, Halland och Blekinge. Om Skånelandskapens historia*. Stockholm
- Johnsson, K. 1972. Gravfältet vid Skalla i Sörby, Vessinge sn. *Halland*. Halmstad
- Jordanes. 1997. *Getica. Om goternas ursprung och bedrifter*. Övers: Andreas Nordin. Stockholm
- Kong Valdemars Jordebog*. Udgivet af samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Svend Aakjær. 1926-1943. Köpenhamn
- Lindquist, T. 1997. Den politiska kulturen i Östersjöområdet under yngre järnålder och vikingatid. I Callmer, J. & Rosengren, E. (red.). "...Gick Grendel att söka det höga huset...". *Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Rapport från ett seminarium i Falkenberg 16-17 november 1995. Slöinge projektet 1. Hallands läns-museers Skriftserie No 9 / Gotarc C. Arkeologiska Skrifter No 17. Halmstad
- Lindälv, E. 1980 (1968). *Fornfynd och fornminnen i norra Halland*. Tredje upplagan. Institutet för västsvensk kulturforskning skrifter 9. Kungälv
- Lund, N. 1983. Af den oldengelske Orosius. I Skamby Madsen, J. (red.). *Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra vikingetiden*. Roskilde
- Lundborg, L. 1976. Hallands forntid. I Thaning, O. (red.). *Svenska turistföreningen Årsskrift 1976. Halland*. Stockholm
- Lundborg, L. 1987. Halland. I Janson, S. & Lundberg, E. B. (red.). *Med arkeologen Sverige runt*. Stockholm
- Lundquist, L. 1996. Slöinge – en stormansgård från järnåldern. I: Lundquist, L., Lindeblad, K., Nielsen, A.-L. & Ersgård, L. *Slöinge och Borg. Stormansgårdar i öst och väst*. Riksantikvarie-ämbetet arkeologiska undersökningar skrifter nr 18. Linköping
- Lundquist, L. 1997. Slöinge: om ett pågående projekt. I Callmer, J. & Rosengren, E. (red.). "...Gick Grendel att söka det höga huset...". *Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Rapport från ett seminarium i Falkenberg 16-17 november 1995. Slöinge projektet 1. Hallands läns-museers Skriftserie No 9 / Gotarc C. Arkeologiska Skrifter No 17. Halmstad
- Lundquist, L. 1998. Centralplatser och centralområden i Västsverige. I Larsson, L. & Hårdh, B. (red.). *Centrala Platser – Centrala Frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No. 28. Lund
- Lundqvist, L. & Schaller Åhrberg, E. (red.). 1998. Med kunglig utsikt. *Varla under järnålder och tidig medeltid*. UV Väst Rapport 1997:26. Kungälv
- Montell, E. 1978. *Halländsk historia. Ett gränslands öden under åtta tusen år. En berättelse om Hallands forntid, dess säregna politiska historia och dess ekonomiska, sociala och kulturella utveckling intill våra dagar*. Halmstad
- Mortensen, P. & Rasmussen, B., M. (red.). 1991. *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII: 2. Århus
- Nicklasson, P. 1998. *En okänd gravplats från yngre järnålder i Växtorp. Projektet Järnålderns okända gravar i Halland rapporter 2. Arkeologisk forskningsundersökning vid Växtorp sn RAÄ 75 1998*. Halmstad
- Nilsson, Susanne. 1994. *Lösfynd som boplatstillikation. Ett försök att värdera sländtrissor, främst av täljsten, som indikation på boplatser från yngre järnålder i norra Halland*. Seminarieuppsats. Göteborg

- Olsson, A. 1976. Gränsbygd. I Thaning, (red.). *Svenska turistföreningen Årsskrift 1976. Halland*. Stockholm
- Olsson, G. 1954. Hallands politiska historia. I Weibull, C., Arbman, H., Sandklef, A. & Restad, E. (red.). *Hallands historia*. Halmstad
- Randsborg, K. 1980. *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. London
- Redin, L. 1986. Stad, befolkning och bebyggelse i Halland under medeltid – problem i en generalisering. I André, A., Anglert, Marit, Anglert, Mats, Ekstrand, U-B., Ersgård, L. Klacken, H., Sundner, B. & Wienberg, J. (red.). *Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio*. Lund Studies in Medieval Archaeology 1. Lund
- Resi, H.G. 1979. *Die Specksteinfunde aus Haithabu. Ausgrabungen in Haithabu. Bericht 14*. Neumünster
- Roesdahl, E. 1980. *Danmarks vikingetid*. Köpenhamn
- Sahlgren, J. 1933. Namn och bygder i Halland. I Fries, C. (red.). *Svenska Turistföreningens Årsskrift 1933*. Stockholm
- Sawyer, P. 1988. *Da Danmark blev Danmark*. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie bind 3. Köpenhamn
- Sawyer, P. 1991. *När Sverige blev Sverige*. Alingsås
- Saxo Grammaticus. 1996 (1898). *Danmarks Krönike*. Översatt av Fr. Winkel Horn. Köpenhamn
- Schaller Åhrberg, E. 1998. Varla och Kungsbackatraktens tidiga historia – en alternativ tolkning. I Lundqvist, L. & Schaller Åhrberg, E. (red.). *Med kunglig utsikt. Varla under järnålder och tidig medeltid*. UV Väst Rapport 1997:26. Kungsbacka
- Strömberg, B. 1996. Variationer av gravfält och gravfältsstudier. I Rosengren, E. (red.). *Bilder av halländsk arkeologi – en bok tillägnad Lennart Lundborg*. Halmstad
- Strömberg, M. 1961. *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen. Völkerwanderungszeit-Wikingerzeit. I Textband, II Katalog und Tafeln*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 4°. N° 4. Lund
- Sturluson, S. 1993. *Nordiska kungasagor III. Magnus den gode till Magnus Erlingsson*. Översatt av Karl G. Johansson. Stockholm
- Svanberg, F. 1998. Cultural Diversity in Present Scania and Blekinge ca AD 800-1000. *Lund Archaeological Review*, 1997. Lund
- Svanberg, F. 1998a. *En okänd gravplats från yngre järnålder i Söndrum. Projektet Järnålderns okända gravar i Halland rapporter 1. Arkeologisk forskningsundersökning vid Söndrum sn RAÄ 5 1998*. Halmstad
- Tagesson, G. 1983. *1500 år i Västbo härad. Småland. Bebyggelseutveckling under äldre och yngre järnålder*. C-uppsats. Lund
- Wallerström, T. 1995. *Norrbottnen, Sverige och medeltiden. Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi. Del 1*. Lund Studies in Medieval Archaeology 15:1. Lund
- Wranning, P. 1996. Laholmstrakten under vikingatid och tidigmedeltid. I Rosengren, E. (red.). *Bilder av halländsk arkeologi – en bok tillägnad Lennart Lundborg*. Halmstad

I fruktbarhetens tecken

ANNE CARLIE

Spår av spår

LENNART CARLIE

Den sena järnåldern i Halland

FREDRIK SVANBERG

Järnålderns okända gravar i södra Halland

PÅVEL NICKLASSON

I Arnes fotspår i Veinge

PÅVEL NICKLASSON

Jakten på den försvunna borgen

PER WRANNING

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

LANDSANTIKVARIEN

